

**УТИЦАЈ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ МЕГАБЛОКА (1990—2020) НА КВАЛИТЕТ
ОТВОРЕНИХ ЗАЈЕДНИЧКИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА: БЛОКОВИ 21 И 28
НА НОВОМ БЕОГРАДУ**

UDK: 711.4(497.11)“1990/2020”
DOI: 10.5937/a-u-0-30400
COBISS.SR-ID: 69561353

THE IMPACT OF THE RECONSTRUCTION OF MEGABLOCKS (1990—2020)
ON THE QUALITY OF COMMON OPEN PUBLIC SPACES: BLOCKS 21 AND 28
IN NEW BELGRADE

Прегледни рад, рад примљен: јануар 2021, рад прихваћен: март 2021.

Слободан Булатовић*

АПСТРАКТ

Квалитет заједничких отворених јавних простора условљен је, између осталог, распоредом и карактеристикама објеката који се налазе у његовој непосредној близини, али и функцијама и садржајима, опремљеношћу и материјализацијом партера. Из тог разлога, интервенције на постојећим објектима или изградња нових, око отворених заједничких јавних простора могу негативно или позитивно да утичу на сам квалитет тих површина. Изградња Новог Београда је започета 1948. године и траје све до данас. На простору Новог Београда мрежа заједничких отворених јавних простора обухвата више од 50% укупне површине општине. Првобитно, блокови на Новом Београду су грађени на основу усвојеног јединственог планског решења. Трансформација блокова је започета деведесетих година 20. вијека, у постсоцијалистичком периоду, услед промене законских регулатива које су омогућиле веће учешће приватних инвестиција у процесима реконструкције и новоградње. Како би се утврдио стварни утицај реконструкција мегаблокова на квалитет заједничких отворених јавних простора, у овом раду ће бити представљени критеријуми за утврђивање квалитета тих простора. Помоћу тих критеријума биће испитане разлике у квалитету заједничких отворених јавних простора унутар блока у којем су интервенције биле честе и блока у којем није било значајнијих интервенција последњих неколико деценија. Закључци треба да дају одговор на питање да ли и у којој мјери интервенције у простору негативно утичу на квалитет заједничких отворених јавних простора.

Кључне ријечи: отворени заједнички јавни простори, интервенције у простору, мегаблокови, критеријуми квалитета, Нови Београд

ABSTRACT

The quality of common open public spaces is conditioned, among other things, by the layout and characteristics of the facilities located in their immediate vicinity, but also by the functions and contents, equipment and materialization of the ground floor of those facilities. For this reason, interventions on existing facilities and the construction of new ones around common open public spaces can positively or negatively affect the quality of these areas. The construction of New Belgrade began in 1948 and continues today. In the area of New Belgrade, the network of common open public spaces covers more than 50% of the total area of the municipality. Initially, the blocks in New Belgrade were built on the basis of a unique planning solution. The transformation of the blocks began in the 1990s in the post-socialist period, when it became possible to change the legal regulations and enable a greater participation of private investments in the processes of reconstruction and new construction. In order to determine the real impact of the reconstruction of mega blocks on the quality of common open public spaces, this paper will present the criteria for determining the quality of these spaces. The criteria will help to examine the differences between the quality of common open public spaces within a block that has had frequent interventions and one where there have been no significant interventions over the last few decades. The conclusions should provide an answer as to whether and to what extent spatial interventions affect the quality of common open public spaces.

Keywords: open common public spaces, interventions in space, megablocks, quality criteria, New Belgrade

УВОД

Реконструкције мегаблокова представљају један од главних процеса због којих долази до промјене облика, распореда, али и квалитета простора унутар блока. Блоковска насеља широм свијета у великом броју развијана су током XIX и XX вијека и у већини њих у последње три или четири деценије дешавају се разне промјене услед реконструисања објеката и простора. Те промјене могу се уочити у старим берлинским блоковима унутар којих су, према Криеровом

* Слободан Булатовић, Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, bulatovic-s@hotmail.com

плану из осамдесетих година прошлог вијека (Berke, Krier & Frampton, 1982), изградњом нових објеката једно или два секвенцијална дворишта подијељена на четири унутрашња дворишта (Borsi, Porter & Nottingham, 2016). Такође, процесом приватизације крајем деведесетих година дошло је до промјена унутар стамбених блокова и у Букурешту, а на промјене су утицале реконструкција постојећих, те градња нових објеката (Guongui & Laszlo, 2008). Такве промјене могу се запазити и у блоковима Новог Београда. Наиме, ови блокови су планирани и грађени у другој половини XX вијека. Крајем прошлог вијека, у периоду транзиције, долази до интервенција у оквиру постојећих мегаблокова (углавном грађењем нових објеката) које за собом остављају разне посљедице на форму и квалитет простора.

Урбана реконструкција јесте појам који објашњава потребу промјене простора, односно специфичну урбану интервенцију чији циљ није само планирање даљег развоја одређеног подручја него и промјена смијера тог развоја (Novaković, 2010). Под појмом реконструкције у Србији, између осталог, подразумијева се и извођење грађевинских и других радова на постојећим објектима, а којима се директно утиче на спољни изглед објекта или се повећава број функционалних јединица (Zakon o planiranju i izgradnji, 2009).

Реконструкцијом новобеоградских блокова промијенила се њихова структура, а сам процес је спроведен на штету зелених и других јавних површина. Насупрот овом, на Новом Београду има и мегаблокова код којих нису вршене интервенције, или су оне биле минималне, па самим тим нису утицале на њихову форму и структуру.

Отворени заједнички јавни простори представљају веома битан дио насеља и блока јер представљају мјеста на којима се људи окупљају, друже, проводе слободно вријеме, те на тај начин остварују квалитетне социјалне релације унутар заједнице (Salama, Remali & MacLean, 2017). Највећи утицај на квалитет урбаног живота и људске односе имају управо просторна конфигурација и урбани облици који зависе од распореда и броја објеката унутар блока (Moughtin & Mertens, 2003). Из наведеног је очигледно да у погледу квалитета живота велики значај имају јавни отворени заједнички простори унутар блока.

Циљ овог рада јесте да одговори на питање да ли су реконструкције мегаблокова имале утицај на квалитет отворених заједничких јавних простора на примјеру Новог Београда. Блокови 21 и 28 биће коришћени као студије случаја те ће на основу упоредне анализе бити донесени закључци. На основу истраживања поменута два блока биће приказан могући утицај који реконструкције простора могу имати на отворене заједничке јавне просторе. Основни разлог зашто су управо поменута два мегаблока одабрана за ово истраживање јесте тај што мегаблок 28 током времена није претрпио велике промјене које би значајније

утицале на морфологију блока, док су интервенције у блоку 21 у последњих тридесет година биле веома честе, те се поређењем ових блокова може закључити колики је утицај реконструкције мегаблока на квалитет отворених заједничких јавних простора унутар њега.

ИСТОРИЈАТ РАЗВОЈА ПРЕДМЕТНИХ МЕГАБЛОКОВА

Општина Нови Београд састоји се од 72 мегаблока који су развијани током последњих 80 година. Изградња Новог Београда званично је започета 11. априла 1948. године (Рауновић & Јовановић, 1974) извођењем комуналних радова на терену, а након тога и изградњом првих објеката на овом простору, односно Студентског града и стамбених павиљона на Тошином бунару (Владојевић, 2007). Убрзо је уследио прекид радова, односно већ почетком шездесетих година прошлог вијека, услед економске кризе и блокаде од стране СССР-а, градња је заустављена (Ђукић, 2015).

У периоду од 1960. до 1980. године (након што су радови настављени) изграђени су блокови 21 и 28 који заједно са блоковима 22, 23, 24, 25, 26, 29 и 30 чине централну зону Новог Београда (Месапов, 2019). Иако је Централна зона Новог Београда од стране Завода за заштиту споменика културе града Београда добила статус културног добра просторне културно-историјске цјелине (Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 29.01.2021), ипак, током последње три деценије у блоку 21 дешавале су се разне интервенције које су утицале на одређене квалитете унутар блока, а самим тим и на квалитет отворених заједничких јавних површина које се налазе у том блоку. Такође, постоје и блокови који су током времена остали нетакнути, или су интервенције унутар њихових граница биле минималне, а један од тих блокова јесте блок 28.

Иако на квалитет отворених заједничких јавних простора утичу разни чиниоци, најутицајнији је ипак реконструкција тих простора, односно изградња нових или рушење постојећих објеката, те промјена намјене тих простора, али и њихово обнављање и даљи развој. Све ове интервенције у простору могу позитивно или негативно утицати на одређене особине заједничких отворених јавних површина, односно на квалитет простора, континуитет и затвореност, лакоћу кретања, прилагодљивост, разноврсност простора, видљивост (Williams & Green, 2001).

Нажалост, неискориштени простори мегаблокова на Новом Београду попуњавају се тако да задовоље интересе власника капитала, без јасних правила и врло често на штету других корисника. На овај начин потпуно се занемарују историјски развој Новог Београда и основна начела његовог формирања (Marić, Niković & Manić, 2010). Управо ово занемаривање довело је до промјене у просторној структури унутар блока 21, који је својевремено био један од елитнијих блокова, са јасном просторном структуром, намијењен углавном припадницима војске и политичарима (Prca, 2018).

Отворени заједнички јавни простори би требало да омогуће корисницима да ту квалитетно проводе слободно вријеме (Nasution & Zahrah, 2011), обављају рекреативне активности, уживају у зеленим површинама, и, поврх свега, остваре социјалну интеракцију између ширег спектра друштва (Dietrich & Kenguel, 2016). Другим ријечима, јавни простори јесу мјеста која, између осталог, омогућавају неформална окупљања (Odenburg, 1999). Битно је напоменути да јавни простори припадају свим друштвеним групама, без обзира на њихову етничку припадност, статус, године, пол, те друге демографске карактеристике (Charkchian & Daneshpour, 2010).

Отворени заједнички јавни простори који се налазе у оквиру мегаблокова су: паркови, игралишта, школска дворишта, као и пијаци и простори око спомен-обилежја (Carr, Francis, Rivlin, & Stone, 1992). Поред наведених, у отворене заједничке јавне просторе могуће је убројати и све дијелове изграђене или природне околине којима јавност има слободан приступ (Carmona, De Magalhaes & Hammond, 2008). Тако је у заједничке отворене јавне просторе могуће сврстати и улице, али и „јавно-приватне“ просторе којима приступ није ограничен (Stanley, Stark, Johnston & Smith, 2012). Блокоски паркови јесу оне зелене површине које су развијане за потребе одређеног мегаблока, а поред зеленила могу имати и игралишта. Иако школска дворишта не припадају увијек отвореним заједничким јавним просторима јер су у највећем броју случајева намијењена ученицима, ипак врло често она буду отвореног типа, јер представљају једина спортска игралишта у оквиру кварта или блока. У блокоским отвореним просторима углавном се окупљају дјеца и тинејџери, али и пензионери (Francis, 1987).

Идентификација отворених заједничких јавних простора унутар мегаблокова

Како би се извршила процјена утицаја реконструкције на квалитет отворених заједничких јавних простора потребно је одабрати релевантне отворене заједничке јавне просторе који одговарају потребама овог истраживања. Прије свега, неопходно је у оба мегаблока (блоку 21 и блоку 28) пронаћи јавне просторе који припадају истим групама, односно истим категоријама. Такође, веома је битно да је један од простора остао нетакнут током времена, односно да у његовој непосредној близини или у оквиру његове површине до сада нису вршене реконструкције или промјене намјене земљишта, а да други простор буде онај који је претрпио одређене промјене или су се те промјене десиле у његовој близини, а имале су утицај на промјене његових карактеристика.

Мегаблок 21

Унутар блока 21, као што је поменуто у тексту, током последњих 30 година извршено је много реконструкција и новоградњи које су довеле до одређених промјена. Према архитектонским и урбанистичким рјешењима израђеним шездесетих година прошлог вијека, блок 21 планиран је тако да се унутар њега налази шест стамбених кула у сјевероисточном дијелу блока, двије стамбене „штангле“ на сјеверозападу и југоистоку, а кроз средину блока, од истока ка западу, према плану развијан је стамбени меандар који је представљао везу између свих стамбених структура унутар овог блока (Vesković & Jovanović, 2018). С обзиром на првобитни распоред, новоградње је било могуће вршити углавном по ободима блока, што је и учињено. Највећи број нових објеката изграђен је уз јужну и западну границу блока, односно уз Булевар Зорана Ћинђића и Улицу антифашистичке борбе. Нажалост, ни сјеверни обод овог мегаблока није био поштеђен, те се и на тој страни могу пронаћи не тако стари објекти. Ове реконструкције простора мегаблока довеле су до промјена у квалитету одређених отворених заједничких јавних простора, али су такође довеле и до тога да су поједини дијелови тих простора заувјек изгубљени, а нажалост то су у највећој мјери зелене површине. У времену настанка и развоја овај блок обухватао је просторну цјелину од 24ха, од чега су зелене површине и простор за рекреацију обухватале 11ха, а данас је то далеко мање (Vesković & Jovanović, 2018).

Мегаблок 28

Један од мегаблокова на Новом Београду који није доживио никакве трансформације, или су оне биле минималне, јесте блок 28. Простор овог блока претрпио је минималне промјене, и то прије свега у погледу промјене намјене одређених објеката. У вези са наведеним, јасно је да се просторни распоред унутар блока није промијенио од његовог настанка до данас. Због тога је могуће рећи да и квалитет отворених заједничких јавних простора није претрпио велике промјене. Блок је углавном у функцији становања уз пратеће садржаје неопходне за квалитетан живот становника. У оквиру блока су основна школа, уз коју се налазе отворене заједничке јавне површине, и вртић. Унутар овог блока, неизграђене, односно рекреативне површине заузимају око 11ха земљишта од укупно 19,5ха колико износи површина блока (Glavički, 1971).

ДЕФИНИСАЊЕ КРИТЕРИЈУМА ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ КВАЛИТЕТА ОТВОРЕНИХ ЗАЈЕДНИЧКИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА

Како би се утврдио квалитет отворених заједничких јавних простора неопходно је изабрати критеријуме за њихово вредновање. Према мишљењу Марка Франциса (Mark Francis), много је параметара који одређују какав квалитет имају отворени заједнички јавни простори, а неки од њих

односе се на показатеље колико се користи односно не користи или злоупотребљава јавни простор (Francis, 1987). Јасно је да је употреба, односно коришћење, један од битнијих параметара који указује да одређени простор има квалитет.

Развојна питања која се односе на малољетне особе (дјецу и тинејџере) такође су веома битна у одређивању квалитета отворених заједничких јавних простора. Омогућен приступ овим просторима најмлађим корисницима, односно дјечи, сматра се веома битним фактором дјечијег разумијевања околине (Hart, 1978).

Перцепција и естетика потенцијално се могу сматрати веома битним показатељима квалитета простора. Начин на који људи реагују, односно доживљавају простор утиче на њихову потребу да га у већој или мањој мери користе. Зато је веома битно да он буде обогачен елементима који привлаче различите социоекономске групе, али истовремено се мора водити рачуна да ти просторни елементи не делују сувише „агресивно“ на чула корисника (Foresta, 1980).

Отворени заједнички јавни простори имају много већи успех у привлачењу корисника, а самим тим и већи квалитет, уколико за кориснике имају одређено значење. Оно се постиже самим привлачењем корисника, односно њиховим окупљањем, а свакако је условљено другим факторима који утичу на идентитет тог простора.

Партиципација и контрола од стране корисника такође утичу на квалитет самог простора. Јасно је да учешћем у одлучивању о дизајну као и учешћем у самим развојним процесима корисници стварају простор по својој мјери, што за резултат има његову већу посјећеност, а самим тим и већи квалитет. Примјер добре праксе за овај показатељ могуће је пронаћи управо у малим градским баштама, односно зеленим површинама, које су боље његоване, али и посјећеније, управо због чињенице да свакодневни корисници воде бригу о њима (Francis, Cashdan & Рахон, 1984).

Приватизација и публицитет могу да имају негативне ефекте на квалитет отворених заједничких јавних простора – приватизација уколико утиче на промјену намјене простора или уколико као промјену уведе ограниченост кориштења за одређене групације корисника, а публицитет уколико утиче на права корисника која се односе на приступ јавном простору, слободу кориштења тог простора као и могућности прилагођавања тог простора захтјевима појединаца или група (Lynch, 1981).

Веома битан критеријум за одређивање квалитета отворених заједничких јавних простора, а према запажањима Марка Франциса, јесте степен очуваности квалитета природних система и околине. Ово се највише односи на квалитет ваздуха на одређеном простору, очуваност природних водених токова, покривеност зеленим површинама и др.

Квалитет отворених заједничких јавних простора, у зависности о којој врсти јавног простора се ради, може да буде много већи уколико је у њему заступљена нека врста умјетности – скулптура, споменик или чак графит којим одређене групе корисника простора исказују своје умјетничке способности и на тај начин настоје да оплемене тај јавни простор. Но, умјетничка дјела било које врсте могу да изазову и својеврстан револт код корисника простора и тако негативно утичу на квалитет простора (Storr, 1985).

Три веома битна критеријума која наводи Марк Францис јесу: сигурност, комфор и стрес. За ова три критеријума (као главна) такође се залаже и Јан Гехл (Jan Gehl) те сматра да се они морају испоштовати приликом одређивања квалитета отворених заједничких јавних простора, с тим да је у његовом истраживању стрес замијењен уживањем (Gehl, 1987). Како би се ови критеријуми на адекватан начин примјенили, те како би отворени заједнички јавни простори били равноправно оцијењени, неопходно је у њихово оцјењивање укључити одређена питања која се тичу ових критеријума.

Сигурност – питања која се односе на сигурност треба да усмјере истраживање ка одговорима који се тичу безбједности корисника током било којег доба дана, затим степена угрожености корисника спољним факторима (бука, загађење и др.) и степена заштите коју ти простори пружају корисницима, а која се директно односи на заштиту од саобраћаја (Perez & Hart, 1980).

Комфор и приступачност – како би се одредио степен приступачности заједничких отворених јавних простора потребно је одредити да ли је простор доступан за све групе корисника. Такође, неопходно је да простор задовољава и потребе лица са инвалидитетом, старијих особа, трудница, али и свих других лица заинтересованих за његово коришћење. С тим у вези, потребно је да тај простор има једноставан приступ како би његов квалитет дошао до изражаја (Stoks, 1983). Степен комфора се мери и могућношћу стајања, задржавања и сједења у отвореном простору. Веома битне карактеристике простора јесу и могућност неометаног разговора и слушања саговорника, могућност разгледања, као и могућност упражњавања спортских и других активности, што имплицира да спортски терени значајно утичу на квалитет отворених заједничких јавних простора. Такође, врло битни фактори јесу и локацијски услови: степен изложености доминантним вјетровима, дневни периоди инсолације и удаљеност од мјеста за одлагање отпада.

Уживање – приликом вредновања одређеног јавног простора, степен уживања може да буде од великог значаја. На степен уживања утичу многи чиниоци простора као и објекти који се налазе око њега. Ти објекти могу да одреде утицај доминантних вјетрова на простор који се истражује. Такође, могу утицати и на инсолацију (умањена или претјерана осунчаност) што може да услови мању

или већу могућност кориштења тог простора. Приликом анализе објеката, потребно је узети у обзир и њихов дизајн, јер корисници запажају њихов изглед што утиче на смањену или увећану посећеност простора.

Наведене критеријуме користили су и многи други аутори како би креирали пројекте чији циљ јесте евалуација отворених заједничких јавних простора. Вилијам Вајт (William H. White) формира дизајнерске препоруке на основу карактеристика градских простора, те посебно акцентује: значај постојања мјеста за сједење унутар отворених заједничких јавних простора, постојање ствари за гледање, могућност кориштења истог мјеста за различите сврхе у исто вријеме, могућност управљања простором од стране грађана, односно непостојање искључености (White, 1988 према Vukmirović, 2013). Другим ријечима, Вајт велики значај даје критеријуму опремљености отворених заједничких јавних простора, односно пејзажном уређењу. Пејзажно уређење могло би се дефинисати као дизајнирање отворених заједничких јавних простора и знаменитости са циљем постизања еколошких, социјалних и естетских или бихевиоралних резултата, а између осталог продазумијева: планирање локације, управљање оборинским водама, планирање паркова и рекреативних површина, управљање визуелним ресурсима, планирање и реализацију зелене инфраструктуре, односно развој зелених површина (Ozuavuz, 2017).

Пројектом PROMPT тежило се промовисању пјешачког кретања у градовима, што би за последицу имало и већу посјећеност заједничких отворених јавних простора. Како би се то постигло, потребно је да ти простори задовољавају одређене критеријуме који обухватају: приступачност, угодност, безбиједност, имплементацију и интермодалност (Vukmirović, 2013). Заједнички отворени јавни простори, поред наведених, треба да задовоље и друге критеријуме, као што су: доступност и проточност, читљивост, инспиративност и живост, односно испуњеност, како би њихов квалитет био бољи (Bazik, 2008 према Vukmirović, 2013).

ОДАБИР КРИТЕРИЈУМА И СИСТЕМ БОДОВАЊА

Из наведених критеријума могу се извести закључци о томе какве би карактеристике требало да има квалитетан отворени заједнички јавни простор (Francis, 1987). Да би одређен отворени заједнички јавни простор био квалитетан неопходно је да испуњава услове који су неопходни да га могу користити све старосне групе, од најмлађих до најстаријих корисника. Свакако је потребно да простор буде еколошки чист, те да пружа могућност за различите активности које су у складу са просторном организацијом (неометано пјешачење, трчање, уживање у околини и др). Неопходно је да је простор угодан и да га посеђују различите групе корисника, без обзира да ли се ради о корисницима који станују или раде у непосредној близини, а уз то је свакако битно и да се сви осјећају сигурно. Уз наведено, битно је одредити и колики је степен могућности учествовања корисника простора у његовом дизајнирању и управљању њиме.

Критеријуми који могу показати колики и какав утицај реконструкција мегаблока има на квалитет заједничких отворених јавних простора у блоковима 21 и 28 на Новом Београду јесу: приступачност тим просторима, партиципација корисника у организацији и уређивању простора, сигурност корисника током боравка у тим просторима, угодност корисника, која поред осјећаја сигурности и припадности обухвата и изложеност корисника вјетру и буци, односно утицај доминатних вјетрова и околне буке на посматрани простор, затим опремљеност простора, те старосне групе које користе заједнички отворени јавни простор.

Уз помоћ ових критеријума, описаних у Таб. 1, биће омогућено једноставније упоређивање квалитета отворених заједничких јавних простора два мегаблока, односно утврђивање степена утицаја реконструкција блока на квалитет његових заједничких јавних простора. Параметри ће бити вредновани са -1, 0, +1, по узору на Халову (Edward Twitchell Hall) методу (Kossak-Jagodzinska, 2015), а квалитет одређеног заједничког отвореног јавног простора биће приказан укупним збиром унесених вриједности за сваки од параметара (Hall, 1996).

Табела 1. Опис критеријума за одређивање квалитета заједничких отворених јавних простора / Table 1. Description of the criteria for determining the quality of common open public spaces

Критеријум	Опис критеријума
Приступачност	Израђеност објеката око отворених заједничких јавних простора, односно отвореност простора према странама свијета
Партиципација корисника	Учешће корисника у доношењу одлука везаних за управљање и уређење заједничких отворених јавних простора унутар мегаблока
Угодност	Утицај унутрашњих и спољних фактора на заједничке отворене јавне просторе, односно утицај тих фактора на њихове кориснике
Опремљеност	Степен опремљености заједничких отворених јавних простора елементима пејзажног дизајна као што су: клупе, дрвореди, травњаци и др.
Сигурност корисника	Степен сигурности корисника, односно угроженост од стране саобраћаја, буке, загађеног ваздуха, и др. за вријеме боравка на заједничким отвореним јавним просторима
Старосне групе корисника	Да ли све старосне групе корисника користе заједнички отворени јавни простор (дјеца, тинејџери, одрасли, пензионери)?

ОДРЕЂИВАЊЕ КВАЛИТЕТА ЗАЈЕДНИЧКИХ ОТВОРЕНИХ ЈАВНИХ ПРОСТОРА

Како би се одредио утицај који реконструкције, односно интервенције, имају на заједничке отворене јавне просторе у оквиру већ поменутих блокова 21 и 28, у овом дијелу рада биће представљене промјене које су настале као резултат тих интервенција. С обзиром да су у блоку 28 интервенције током последњих тридесет година биле минималне, те су самим тим и промјене, односно утицаји на заједничке отворене јавне просторе минимални, прво ће бити испитани утицаји реконструкција унутар блока 21, а након тога ће бити урађена и упоредна анализа ова два блока, односно заједничких отворених јавних простора унутар њих.

Заједнички отворени јавни простор у блоку 21

Новобеоградски блок 21 једини је од блокова централне зоне Новог Београда који је изграђен према првобитном плану из 1959. године, док је код свих осталих блокова дошло до одређених одступања од тог плана. До осамдесетих година XX вијека блок 21 је замишљен (а и реализован) тако да се на његовој површини налази: шест солитера, стамбени објекат „меандер“, двије уздужне стамбене зграде уз главне булеваре спратности до десет спратова, два вртића, основна и средња школа, изложбено-пословни објекат, те објекат мјесне заједнице (Belačević, 2010). Простор који се налазио између ових објеката био је сачињен од мреже заједничких отворених јавних простора, складно укомпонованих и повезаних дуж читавог блока, а чиниле су га зелене површине по ободима блока као и између објеката, те поплочани платои и игралишта, али и улице, односно саобраћајнице. Те саобраћајнице обухватале су дјелове булеваре који су представљали спољну границу блока, те неколико споредних улица унутар блока уз које су била обезбијеђена паркинг мјеста (Milaković & Vukmirović, 2011). С обзиром да је блок био намјењен

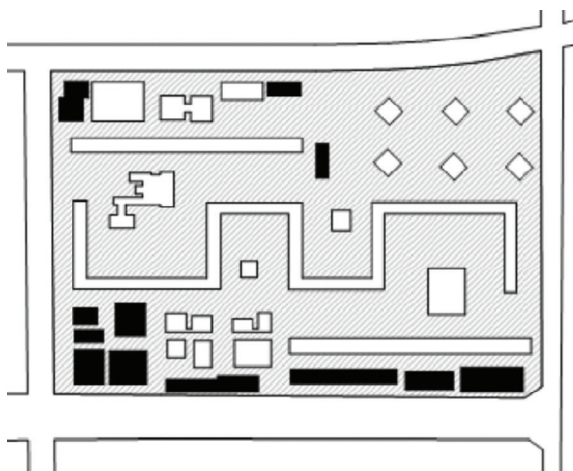
углавном функцији становања, те образовања, без других значајнијих активности, квалитет заједничких отворених јавних простора није био угрожен.

Промјеном тржишног система, у периоду постсоцијализма, деведесетих година прошлог вијека, долази до приватизације предузећа која ће утицати на промјене у цјелокупном друштву, па тако и на промјене унутар блока 21. Нови план из 1990. године предвиђа низ промјена, а двије промјене које ће имати посебан утицај на заједничке отворене јавне просторе гласиле су: повећати број паркинг мјеста и повећати индекс изграђености (Masura, Ikonov, Kozlović, Milošević, 1990). Овај план донио је и промјене параметара за објекте који се налазе на самим ободима блока, а које су омогућавале већу спратност и габаритност објеката. Сам концепт блока био је нарушен изградњом нових објеката на његовим ободним дијеловима. Управо ова, ободна градња, утицала је, поред изградње нових стамбених и пословних објеката, и на све већи број дивљих паркинг мјеста унутар блока која су за последицу имала нестајање отворених јавних зелених површина као и смањену сигурност корисника простора унутар споредних блоковских улица. Интервенцијама током последњих тридесет година у потпуности је нарушен концепт по којем је блок развијан, а који је подразумијевао принципе осунчаности, отворености и зеленила. Позиција блока је таква да је он још од периода развоја па до данас остао у зони јаких вјетрова (Anđelković, 2017). У овај блок током последње три деценије уселиле су се нове активности, као што су пословање, услуга, трговина, те се повећао број корисника заједничких отворених јавних простора унутар овог блока.

Једна од промјена коју је донио нови систем почетком XXI вијека, а која се тиче заједничких отворених јавних простора унутар блока 21, али и свих других насеља и блокова, односи се на могућност учествовања корисника простора у одлучивању. Док је осамдесетих година прошлог вијека планирање и уређење простора било засновано на праву и дужности радника, али и свих људи, да располажу простором и да спречавају штетне последице унутар тог простора (Zakon za planiranje i uređenje prostora, 1985), данас су градске институције те које управљају развојем отвореног заједничког јавног простора без превеликог базирања на жеље и потребе корисника (Sekulić, 2012).

Као што се може примјетити на илустративном приказу (Сл. 1), објекти изграђени након 1990. године у великој мјери су угрозили мрежу заједничких отворених јавних простора у блоку 21. Објекти изграђени у постсоцијалистичком периоду приказани су црном бојом, док су објекти изграђени у социјализму приказани бијелом бојом, а сав простор између њих који их повезује у једну цјелину представља мрежу заједничких отворених јавних простора.

Сл. 1 Распоред објеката у мегаблоку 21 и мрежа заједничких отворених јавних простора / Fig. 1 Layout of objects in megablock 21 and its network of common open public spaces

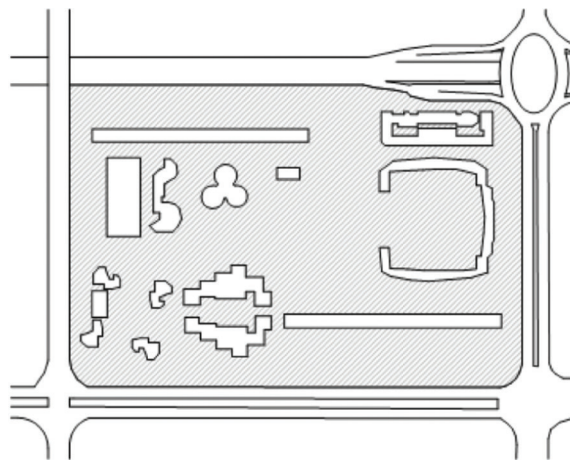
Заједнички отворени јавни простори у блоку 28

Блок 28 грађен је према плану из 1965. године, а изградња је почела 1967. године (Месапов, 2015). На територији блока су седамдесетих и осамдесетих година изграђени следећи објекти: угаона група кула од шеснаест спратова, зграда у облику потковице, двије уздужне стамбене зграде уз булеваре, затим основна школа, вртић као и центар мјесне заједнице уз који је изграђено 30 дуплекс станова, а у блоку су, такође, били изграђени и салон намјештаја и пословна кула, али је током времена извршена промјена намјене тих објеката. Мрежа саобраћајница унутар блока и пратећих паркинг мјеста развијена је на самом почетку изградње блока (Карамата, 1974), а таква је и данас. Током развоја овог блока пажња је била усмјерена и на заједничке отворене јавне површине, те се тежило да оне буду прилагођене и доступне свим корисницима простора. Основни циљ развоја јавних простора био је спајање шеталишта и спортских терена са зеленилом, односно складно компоновање за потребе дјеце и одраслих (Месапов, 2019). Да је и блок 28 грађен по принципима осунчаности, зеленила, али и отворености, може се видјети на примјеру зграде у облику потковице чији је положај такав да је период осунчаности отворених простора око овог објекта на највишем могућем нивоу у току дана.

Током времена унутар блока 28 нису се дешавале веће интервенције које би утицале на квалитет заједничких отворених јавних простора. Поједини објекти су реконструисани током последњих тридесет година, али су њихова спратност и габаритност остале у оквирима планираног шездесетих година XX вијека.

Ипак, на квалитет заједничких отворених јавних простора негативно је утицала једна активност – повећање саобраћајних кретања унутар блока, као и све већи број аутомобила. За ове потребе се приступило планирању и асфлатирању нових паркинг мјеста. Ово планирање је имало негативан ефекат на отворене јавне зелене површине јер је утицало на њихово смањивање, а повећање обима саобраћаја утицало је на сигурност свих корисника простора. С обзиром да су отворени заједнички јавни простори планирани и развијани за потребе свих старосних група, то се током времена није промијенило.

Блок 28 има јасно одређену морфолошку структуру која се од његовог настанка до данас није мијењала у великом обиму. На илустративном приказу (Сл. 2) могу се видјети објекти изграђени прије 1990. године, односно у социјалистичком периоду, који су приказани бијелом бојом, што јасно говори да блок није био под утицајем новоградње током последњих тридесет година. Једине промјене које су се дешавале јесу промјена намјене објеката или градња нових објеката, али уз претходно рушење постојећих на

Сл. 2 Распоред објеката у мегаблоку 28 и мрежа заједничких отворених јавних простора / Fig. 2 Layout of objects in megablock 28 and its network of common open public spaces

истој грађевинској парцели, као што је то случај са објектом који се налази у горњем десном углу на графичком приказу.

У Таб. 2 су одређени квалитети заједничких отворених јавних простора унутар блокова 21 и 28. С обзиром на велики број интервенција које су имале утицај на квалитет тих простора у блоку 21, направљене су двије колоне које показују квалитет отворених простора прије и после њих. Квалитет заједничких отворених јавних простора у блоку 28 током времена није био угрожен реконструкцијом постојећих или изградњом нових објеката, али јесте одлукама и процесима у области планирања. Као што се у Таб. 2 може видјети, критеријуми су вредновани на основу процјена и запажања, те је вриједност +1 добио сваки критеријум који задовољава стандарде, односно доприноси бољем квалитету заједничких отворених јавних простора. Вриједност 0 дата је за сваки критеријум који нема нити позитиван нити негативан ефекат на квалитет или не задовољава потребе свих корисника простора, док је негативна вриједност, односно -1, дата за сваки критеријум заједничких отворених јавних простора који показује лош квалитет простора, односно негативно су оцијењени сегменти простора који креирају негативан квалитет заједничких отворених јавних простора.

На основу резултата може се закључити да је квалитет заједничких отворених јавних простора у блоку 21 био на високом нивоу, јер је задовољавао стандарде, односно био је у складу са замишљеним планом и концептом по којем је развијан у цјелини, али по којем су развијани и заједнички отворени јавни простори унутар њега. Нажалост, интервенције у простору унутар блока 21 негативно су утицале на квалитет заједничких отворених јавних простора и трајно су нарушиле склад који је постојао измеђи изграђених и неизграђених површина. Са друге стране, блок 28 је током времена остао морфолошки непромјењен, те је квалитет заједничких отворених јавних простора унутар њега остао на високом нивоу.

Критеријуми	Заједнички отворени јавни простори прије интервенција у блоку 21	Заједнички отворени јавни простори после интервенција у блоку 21	Заједнички отворени јавни простори у блоку 28
Приступачност	+1	+1	+1
Партиципација корисника	+1	0	0
Сигурност корисника	+1	0	0
Угодност	+1	-1	+1
Опремљеност	+1	0	0
Старосне групе корисника	0	+1	+1
Укупно:	5	1	3

Табела 2. Одређивање квалитета заједничких отворених јавних простора у мегаблоковима 21 и 28 / Table 2. Determining the quality of common open public spaces in megablocks 21 and 28 spaces

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ДИСКУСИЈА

Под појмом заједничких отворених јавних градских простора могу се подразумевати сви простори између кућа у граду и осталих изграђених мјеста (Krier, 1991), те се на основу тога може закључити да су ново настајање или нестајање отвореног заједничког јавног простора, односно промјене његовог квалитета, директно условљене градњом или уређењем већ изграђеног простора. Како би се испитао утицај реконструкције мегаблока на квалитет заједничких отворених јавних простора, у овом раду су представљени и истражени конкретни примјери новобеоградских блокова. Описане су карактеристике отворених заједничких јавних простора тих блокова прије и после интервенција (уколико их је било). Јасан закључак који је донесен, на примјеру одабраних блокова, јесте да су грађевинске интервенције, без обзира да ли оне подразумејевале реконструкцију објеката или новоградњу, негативно утицале на квалитет заједничких отворених јавних простора.

На основу анализирања досадашње урбанистичко-планерске праксе, евидентно је да ће се тренд утицаја реконструкција мегаблокова на квалитет заједничких отворених јавних простора наставити и у будућности, из простог разлога што је жеља и потреба приватних инвеститора да реконструишу простор у већ изграђеном урбаном ткиву много већа од жеље планерске струке да очува постојеће стање односно концепте и принципе по којима су ти мегаблокови развијани. Како би се такав тренд прекинуо, или бар ублажио, те како би се квалитет одржао на одређеном нивоу, могуће је приступити следећим рјешењима:

- Да институције заштите реагују те да одређеним приједлозима утичу на архитектонска рјешења новопланираних објеката како би се ублажио њихов негативан утицај на квалитет заједничких отворених јавних простора;
- Да се утиче на промјене законске регулативе како би се измијениле одлуке које се односе на могућност повећања спратности и габаритности већ постојећих објеката, чиме се директно угрожавају заједнички отворени јавни простори у мегаблоковима;

- Да се утиче на доношење одлука које би забраниле интервенције у блоковима које подразумевају градњу на оним просторима који имају директне негативне утицаје на квалитет заједничких зелених отворених јавних простора, али и отворених заједничких јавних простора уопште.

Квалитет урбаног окружења углавном се одређује врстама и квалитетом заједничких отворених јавних простора који су доступни становницима, што говори о томе колики значај заједнички отворени јавни простори имају за једну друштвену заједницу (Amaranath & Subrahmanian, 2017). Из наведеног се може закључити и колики је потенцијални значај друштвене заједнице у управљању тим заједничким отвореним простором. Јасно је, дакле, да укљученост корисника простора у процес доношења одлука мора бити на задовољавајућем нивоу, јер управо тај простор креира њихово окружење и на тај начин чини дио њихове свакодневице.

Заједнички отворени јавни простори представљају веома битан дио просторног распореда мегаблокова. Због тога је веома значајно правилно опхођење према тим просторима у свим просторно-планским и архитектонско-урбанистичким активностима. Свако нарушавање склада између изграђених и неизграђених простора унутар мегаблока, као и концепата по којима је одређени мегаблок настао, може имати низ негативних ефеката на квалитет свих простора у том мегаблоку. Због тога је важно укључити све актере (планере, приватне инвеститоре, кориснике простора) у доношење одлука, јер је само на тај начин могуће вршити одређене интервенције у простору на задовољство свих, а уједно са минималним негативним утицајима на квалитет заједничких отворених јавних простора.

ЗАХВАЛНИЦА

Овај рад је рађен на докторским студијама Архитектонског факултета у Београду у оквиру предмета Урбани обрасци.

LITERATURA

- Amaranath, T., R. R. Subrahmanian (2017) *Reciprocal Relation between Urban Open Spaces and Urban Community*, *International Journal of Latest Technology in Engineering, Management & Applied Science*, vol. VI, issue VIII, pp. 56–62.
- Anđelković V. G. (2017) *Jarbol sa zastavom u Bloku 21*, *Politika*, 26.09.2017.
- Bazik, D. (2008) *Relacijski prostor grada: projekat, tekst, realizacija*, Beograd, *Arhitektonski fakultet*
- Belačević, B. (2010) Studija slučaja: Blok 21 – Promena urbanističke paradigme Novog Beograda nakon 1980. godine, doktorske akademske studije: Metodologija istraživanja arhitektonskog i urbanističkog projektovanja, Arhitektonski fakultet
- Berke, D., R. Krier, K. Frampton (1982) *Rob Krier: Urban projects 1968–1982*, New York, *Institute for Architecture and Urban Studies*
- Blagojević, Lj. (2007) *Novi Beograd – osporeni modernizam*, Beograd, *Zavod za udžbenike*
- Borsi, K., N. Porter, M. Nottingham (2016) *The Typology of the Berlin Block: History, Continuity and Spatial Performance*, *Athens Journal of Architecture*, vol. 2, issue 1, pp. 45–64.
- Vesković, I., J. Jovanović (2018) *Izgradnja blokova 21,22,23 centralne zone Novog Beograda i njihov značaj u okviru kulturnog nasleđa Beograda*, *Nasleđe* XIX, str. 35–51.
- Vukmirović, M. (2013) *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Beograd, *Arhitektonski fakultet*
- Glavički, M. (1971) *Urbanistička koncepcija bloka 28*, *Izgradnja* 5, str. 12–16.
- Gehl, J. (1987) *Life between Buildings*, New York, *Van Nostrand-Reinhold*
- Gyongyi, P., P. Laszlo (2009) *Urban Housing Problem in Romania: The Legacy of Communist Block of Flats*, *Bolyai Sociologia* LIV(1), pp. 79–100.
- Dietrich, U., N. Kengyel (2016) *What makes a public open space liveable?*, *Alicante, Spain: 11th International Conference on Urban Regeneration and Sustainability*
- Đukić, A. (2015) *New Belgrade: visions, plans and realizations 1950–2014*, in: Doytchinov, G., A. Đukić, C. Ionita, (eds.) *Planning capital cities: Belgrade, Bucharest, Sofia, Graz*, Verlag der Technischen Universität, pp. 160–173.
- Zakon o planiranju i uređenju prostora i prostornom planu SR Srbije* (1985), *Sl. glasnik SR Srbije*, 27, čl. 80/1
- Zakon o planiranju i izgradnji* (2009) *Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 81/2009 - ispr., 64/2010 - odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - odluka US, 50/2013 - odluka US, 98/2013 - odluka US, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 - dr. zakon i 9/2020, preuzeto 30.11.2020. sa https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_planiranju_i_izgradnji.html
- Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda (29.01.2021) *Nepokretna kulturna dobra na teritoriji opštine „NOVI BEOGRAD“*, preuzeto 06.03.2021. sa <https://beogradskonasledje.rs/aktuelnosti/centralna-zona-novog-beograda>
- Kossak-Jagodzinska, A. (2015) *Presentation of functional, PPS and Hall's methods in comparison with other research on space quality*, Berlin, *De Gruyter Open*
- Kramata, K. (1974) *Mesna zajednica u bloku 28*, *Urbanizam Beograda* 25, str. 18–20.
- Krier, R. (1991) *Gradski prostor u teoriji i praksi*, Beograd, *Građevinska knjiga*
- Lynch, K. (1981) *Good city form*, Cambridge, MA: MIT Press
- Marić, I., A. Niković, B. Manić (2010) *Transformation of the New Belgrade urban tissue: Filling the space instead of interpolation*, *Spatium* 22, pp. 47–56.
- Macura, V., D. Ikonov, D. Kozlović, S. Milošević, (1990) *Detaljni urbanistički plan Bloka 21 na Novom Beogradu*, Beograd, *Centar za planiranje urbanog razvoja*
- Mecanov, D. (2015) *Sustav prefabricirane gradnje Jugomont iz Zagreba – Zgrada 'potkovića' u bloku 28 u Novom Beogradu*, *Prostor* 23/1(49), str. 174–185.
- Mecanov, D. (2019) *Urbanističko nasleđe: Blok 28 na Novom Beogradu*, *Nasleđe* XX, str. 89–111.
- Milaković, M., M. Vukmirović (2011) *New Life of Modern Cities: Transformation and Renewal of Public Spaces in New Belgrade*, Essen – Konferencija: Real corp 2011, 18–20 Maj 2011.
- Moughtin, C., M. Mertens (2003) *Urban Design: Street and Square*, Oxford, *Elsevier Ltd.*
- Nasution, A. D., W., Zahrah (2011) *Public open space privatization and quality of life, Case study Merdeka square Medan. Bandung*, Indonesia, Asean Conference of Environment – Behaviour Studies 15–17 June 2011.
- Novaković, N. (2010) *Urban reconstruction of Banja Luka city centre*, *Prostor* 18/1 (39), str. 229–241.
- Oldenburg, R. (1999) *The Great Good Place*, Cambridge, *Da Capo Press*
- Ozyavuz, M. (2017) *Sustainable landscape planning and design*, Frankfurt am Main, *Peter Lang*
- Paunović, V., B. Jovanović (1974) *Novi Beograd od plana do realizacije*, *Urbanizam Beograda* 25, str. 12–14.
- Perez, C., R. Hart (1980) *Beyond playgrounds: Children's accessibility to the landscape*, in: Wilkinson (ed.) *Innovations in play environments*, New York, *St. Martin's Press*, pp. 252–271.
- Prica, P. B. V. (2018) *New Belgrade – A successful concept?*, *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti* 46, str. 203–211.
- Rode, Y., G. Feierstein, I. Zarchin (2011) *Quantity and Quality of Neighbourhood Public Open Spaces in Israel*, *Proceedings of the Institution of Civil Engineers-Urban Design and Planning*, vol. 165, issue 3, str. 177–187.
- Salama, M. A., M. A. Remali, L. MacLean (2017) *Characterisation and systematic assessment of urban open spaces in Glasgow city centre*, *Spatium* 37, pp. 22–33.
- Sekulić, D., (2012) *Lepši i stariji Novi Beograd, u: U borbi za javno dobro: Analize, strategije i perspektive*, Beograd, *Centar za politike emancipacije*
- Stanley, B. W., B. L. Stark, K. L. Johnston, M. E. Smith (2012) *Urban Open Spaces in Historical Perspective: A Transdisciplinary Typology and Analysis*, *Urban Geography*, vol. 33, no. 8, pp. 1089–1117.
- Stoks, F. G. (1982) *Assessing Urban Public Space Environments for Danger of Violent Crime – Especially Rape*, Doctoral Dissertation, University of Washington
- Storr, R. (1985) *Tiltet Arc.*, *Art in America* 73, pp. 91–97.
- Carr, S., M. Francis, L. G. Rivlin, A. M. Stone (1992) *Public space*, Cambridge, UK, *Cambridge University Press*
- Williams, K., S. Green (2001) *Literature Review of Public Space and Local Environments for the Cross Cutting Review (Final Report)*, Oxford, *Oxford Brookes University, OxfordCenter for Sustainable Development*
- Whyte, W. H. (1988) *City: Rediscovering the Center*, New York, *Doubleday*
- Foresta, R. A. (1980) *Elite values, popular values, and open space policy*, *Journal of the American Planning Association* 46, pp. 449–456.
- Francis, M. (1987) *The making of democratic streets*, in: A. Vernez-Moudon (ed.) *Public streets for public use*, New York, *Van Nostrand Reinhold*, pp. 23–39.
- Francis, M. (1987) *Urban open spaces*, *Advances in Environment, Behavior and Design*, vol. 1, pp. 71–106.
- Francis, M., L. Cashdan, L. Paxson (1984) *Community open spaces*, Covelo, CA, *Island Press*
- Hall, A. C. (1996) *Design Control: towards a new approach*, Oxford, *Butterworth Architecture*
- Hart, R. (1978) *Children's experience of place*, New York, *Irvington*
- Carmona, M., C. De Magalhaes, L. Hammond (2008) *Public space: The management dimension*, London, UK, *Routledge*
- Charkchian, M., S. A. Daneshpour (2010) *Introduction to Multiple Dimensions of a Responsive Public Space: A case study in Iran*, *Prostor* 18/1 (39), pp. 219–227.